

16.59x30.53	1	13	עמוד	שבת - ראשון	17/02/2012	30840999-2
הריאלי התיכון הריאלי העבר - 23550						

איש ה'מורה' המורה

פרופ' מיכאל שורץ, חתן פרס ישראל למחשבת ישראל שהלך לעולמו לפני כחודשיים, היה מורה נדיר שהנגיש לרבים את כתביו העיקריים של הרמב"ם. זיכרון לאמן התרגום והמחקר

נחם אילן

פרופ' מיכאל שורץ (ט"ו בכסלו תר"ץ - ט"ז בכסלו תשע"ב) הלך לעולמו בביתו יום למחרת יום הולדתו השמונים ושניים. מנקיי הדעת שבירושלים היה. אין הצירוף 'נקיי הדעת' נקוט דרך מליצה וסלסולי לשון, אלא תיאור זהיר של עיקרי מעלותיו. כנקיי הדעת הנזכרים במשנה ובתלמוד, אף מיכאל היה מקפיד בכבוד התורה, בודק היטב מי עמיתו ומי שותפיו טרם שהצטרף לחבורה כלשהי, נזהר ורבה קודם שחיווה דעתו על כל עניין, מדייק במילותיו לבל יאמר משהו שאינו נהיר די צרכו או חלילה יסב נזק למישהו, ומקצר בלשונו ככל שיכול. יפים עליו דבריו של ר' ישראל ב"ר גדליה ליפשיץ (גרמניה, 1782-1860), מחבר הפירוש 'תפארת ישראל' על המשנה, שכתב על נקיי הדעת שבירושלים 'וכל דבריהן בהשכל'. עוד אחז באודחותיהם בהקפידו על לשון נקיה, שהיה היה אסטניס אנין טעם. לכאורה די בדברים הללו כדי להבין כי מדובר באיש המעלה, אולם מכיוון שצנוע היה ומיעט לפרסם הדי שער לשנים האחרונות לא נודע שמעו, אלא למעטים.

בחירה וגזרה

מיכאל נולד בזלצבורג שבאוסטריה ועלה ארצה עם הוריו ועם אחיו גדעון בראש השנה תרצ"ט. כרבים מעולי מרכז אירופה באותן השנים, אף משפחת שורץ המירה חיי רוחה נחזים בחיי עמל צנועים ומייגיעים, וכך זכתה להינצל מן התופת. מיכאל למד בבית הספר הריאלי בחיפה ושם התוודע למורה לערבית מאיר יעקב קיסטר, לימים פרופסור בעל מוניטין עולמי בחקר האסלאם הקודם וחתן פרס ישראל. קיסטר האהיב עליו את השפה ואת התרבות הערבית, והשפיע על כל מהלך חייו כבוגר. לאחר שתמה מלחמת העצמאות, שבה נטל חלק כחייל, פנה ללימודים באוניברסיטה העברית בירושלים, בחוגים לשפה וספרות ערבית ולהיסטוריה של המזרח התיכון. למחייתו עבד כספרן בספרייה הלאומית, מסלול שהתוו לפניו חוקרים גדולים כפרופסורים גרשום שלום ושמואל הוגו ברגמן.

עבודת הגמר שכתב בשנת תשכ"א בהנחיית הפרופ' דוד צבי בנעט, אף הוא מלומד דגול, עסקה ב'בחירה וגזירה קדומה בתיאולוגיה מוסלמית מוקדמת'. מיכאל חזר לבחון סוגיה סבוכה, מורכבת ומרכזית בהגות המוסלמית: המתח בין בחירה חופשית לגזירה קדומה. מיכאל דן במושג 'אֶבְתָּאֵב' אשר מובנו בהקשר התיאולוגי המוסלמי הוא שאמנם האל יודע הכול מראש, אולם משעה שהאדם עושה מעשה כלשהו הוא 'רוכש' אותו וממילא אחראי לו. הביורד המושגי היה הנדבך היסודי במחקרו, והוא עתיד להיות מאפיינו מובהק של דרכו בעתיד. בהמשך כתב עבודת דוקטור על 'צידוק

הדין בתיאולוגיה המוסלמית הסכולסטית הקדומה עד אלעזאלי', ובחלק מכריע מן הזמן נהנה ממלגת לימודים מאוניברסיטת אוקספורד.

משנת תשכ"ז ועד תשל"ד לימד מיכאל באוניברסיטת חיפה, שזה עתה קמה ועשתה את צעדיה הראשונים. משנת תשל"א ועד לפרישתו מן ההוראה האקדמית בשנת תשנ"ז לימד בחוג לפילוסופיה יהודית ובחוג לערבית באוניברסיטת תל אביב. הצירוף הנדיר הזה מסמן בבירור חלק מ'תווי הפנים' הייחודיים של מיכאל: ידיו רב לו בהגות היהודית והמוסלמית בימי הביניים, ובשתיהן היה בקי גדול, כפי שמעידים פירותיו מן השנים האחרונות.

מיכאל היה חריג בנוף האקדמי. בשונה מעמיתים רבים הוא ראה בהוראה ובהנחיית תלמידים משימה מרכזית ולא משנית, והשקיע שעות וימים בבדיקת עבודותיהם. לא אחת הם זכו לקבל את שפע הערותיו אשר אורכן היה למעלה מגוף העבודה; בהערות הללו התייחס לענייני סגנון וצורה, תוכן ושיטה, פרטים וכללים, והכול מתוך אורך רוח מופלג. כך, במסירתו, בקפדנות וברגישות, הוא סייע לכל תלמיד לשכלל את כישוריו המחקריים. אכן, מעטים כתבו בהדרכתו עבודות גמר ועבודות דוקטור, אולם כל מי שבחר בו כמדריך זכה במורה לחיים.

קונצרט סולו

דרך כלל נדרש כל מרצה באוניברסיטה להפגין את כישוריו המחקריים ואת פירות מחקריו באמצעות פרסומים, שהם הגורם המכריע בקידומו בקריית ספר. מיכאל פרסם מעט מאוד עד לשנים האחרונות. בהקשר זה יש להחמיא לעמיתיו בוועדות הקידום השונות אשר השכילו להבין שהוא דוגמה מובהקת לאיכות הניכרת גם מכמות זעירה ולא מנעו את קידומו.

לפני פחות משנתיים ראה אור הספר 'מנחה למיכאל', אסופת מאמרים שערכו לכבודו עמיתיו הפרופסורים שרה קליין-ברסלבי, בנימין אברדמוב ויוסף סדן. הספר בדמות חתנו: יש בו רק שבעה מאמרים, כולם פרי עטתיהם של מיטב המלומדים בחקר ההגות היהודית והמוסלמית. הספר נחתם ב'השלמות לתרגום מורה נבוכים, מהדורת תל אביב תשס"ג, מפעלו של מיכאל שורץ עצמו.

מיכאל שורץ קנה לעצמו מקום נכבד וקבוע בארץ הספרים היהודי והמחקרי בזכות תרגומו לחמישה חיבורים. אם ראשית מפעלו נראתה מְצַעֵר, אין ספק כי אחריתו תְּשֻׁגָה מאוד. בשנת תשל"ט הוציא בחוברת דקה את תשובת הרמב"ם בשאלת הקץ הקצוב לחיים על בסיס עבודתו של פרופ' אליקים גוטהולד וייל: מורחז, פילולוג וספרן בברלין ואחר כך באוניברסיטה העברית בירושלים ומנהל הספרייה הלאומית בה. עיח מדויק בעיקר בהערות של מיכאל בסוף הקונטרס מעיד עדות נאמנה על כישוריו כפילולוג, על טעמו הספרותי המעודן ועל רוח אופקיו בהגות המוסלמית והיהודית בימי הביניים.

בשנת תשנ"ז ראה אור תרגומו לחלק הראשון של 'מורה הנבוכים' לרמב"ם. לבד מתרגום לעברית קולחת, עשיר הכרך הזה בהערות הפורשות בפני המעיין תמונה פנורמית של כל ספרות המחקר אשר נכתבה על העניין המתברר באותה הערה. מיכאל לא הסתפק בציון המחקרים אלא עימת ביניהם, ניתח אותם ולבסוף הביע את דעתו בלשונו הזהירה והמכבדת. לאחר שש שנים שבהן עסק במלאכה, ניצב על מודף הספרים העברי תרגום רהוט ומלומד לחיבור הפילוסופי המאתגר ביותר שכתב משכיל יהודי בימי הביניים, שהיה גם לפרסום הראשון של הוצאת הספרים של אוניברסיטת תל אביב.

מיכאל התגלה כאן כאמן הלשון וכמלומד מן המעלה העליונה. התרגום וההערות של מיכאל ל'מורה הנבוכים' הם קונצרט סולו של אמן מחונן. תשע השנים שחלפו מאז מלמדות כי נודע שמעו באקדמיה ובישיבות כאחת, וציבורים מגוונים משתמשים בו. תרגומו פתח עידן חדש לכל הקורא ב'מורה' בעברית. במוצאי יום העצמאות שעבר זכה מיכאל בפרס ישראל למחשבת ישראל על תרגומו זה.

יום לפני כן, בבוקרו של יום הזיכרון לחללי מערכות ישראל, ראה אור תרגומו ל'שמונה פרקים' של הרמב"ם, שהם הקדמתו לפירושו למסכת אבות. לתרגום המוער קדם מברא מפורט וחשוב מאת עמיתתו של מיכאל, פרופ' שרה קליין-ברסלבי, שכוכד הייתה בין עורכי ספר היובל לכבודו. במבט לאחור מתבקש לשרטט קו מקשר בין תשובת הרמב"ם בשאלת הקץ הקצוב לחיים, מורה הנבוכים ושמונה פרקים: בעמל של שנים זיכה מיכאל את הקורא העברי בתרגום יידידותי, מוסמך ומוער לרוב חיבורי הרמב"ם שנכתבו במקורם ערבית יהודית.

עם מדומי ערב

מיכאל עוד הספיק להחזיק בידו את תרגומו ל'פירושי פרנץ רחנצווייג ל'תשעים וחמישה משירי רבי יהודה הלוי', אשר ראה אור בסתיו האחרון. הספר החשוב מציע לקורא טקסט תלת רובדי: שירי ריה"ל עם הערותיו של מיכאל, תרגומו ופירושו של רחנצווייג לשירים הללו, תרגומו של מיכאל על הפירושים הללו והערותיו עליהם. הרגישות הלשונית, האנינות הספרותית ורוחב הדעת של מיכאל באו כאן לידי ביטוי מזוקק ומרהיב.

בחדשים הקרובים יראה אור תרגומו של מיכאל ל'ספר המענה והראיה' בדבר הדת המושפלה, המוכר כ'ספר הכחור'. בזה נשלם מעגל סמוי ומרגש, שכן מורו של מיכאל, פרופ' בנעט המנחם, הכין לפרסום את כתב היד של 'הכחור', מפעל שלא זכה להשלים, והשלים תלמידו חגי בן-שמאי.

מיכאל שורץ היה מורה וחוקר מן נדיר. מפעלי התרגום שהעמיד יזינו דורות של קוראים, של תלמידים ושל חוקרים. אלה ואלה יכירו לו טובה מרובה על האלמנט, על הבקאות, על תעצומות הנפש ועל עדינות המבע, הבקעות מכל שורה בחיבורים אלה. ■

כרובי נחם אילן מלמד בתוכנית לתואר שני בלימודי היהדות במכון לנדר בירושלים וחוקר את תרבות יהודי ספרד והמזרח בימי הביניים ובעת החדשה